

TIESISKĀS PAĻĀVĪBAS UN TIESISKĀS DROŠĪBAS PRINCIPI KONFERENCĒ LATVIJAS UNIVERSITĀTĒ

Latvijas Universitātes (LU) Mazajā aulā 29. janvārī notika konference “Valsts konsekvence tiesiskās paļāvības un tiesiskās drošības principu ievērošanā”, kurā ar priekšlasījumiem uzstājās Latvijas prominentākie juristi – tiesneši, augstskolu mācībspēki, valsts sektora vadošie eksperti, nozares profesionāļi. Konferencē tika apskatīts, kā Latvijā līdz šim attīstījušies tiesiskās paļāvības un tiesiskās drošības principi: kā ar to ievērošanu veicies likumdevējam, ar to identificēšanu un satura atklāšanu – tiesām un to praktisko izpratni un piemērošanu – dažādām valsts iestādēm. Par konferences augsto zinātnisko un praktisko kvalitāti jāpateicas organizatoriem: Tiesību zinātņu pētniecības institūtam, tā valdes priekšsēdētāja prof. Ringolda Baloža personā un LU Juridiskajai fakultātei. Atbalstītāji – izdevumi “Jurista Vārds” un “Dienas Bizness”.

Atklājot konferenci, Tiesību zinātņu pētniecības institūta valdes priekšsēdētājs, LU profesors R. Balodis aicināja atsaukt atmiņā Satversmes tiesas 1998. gada 10. jūnija spriedumu, kurā raksturo, ka “ikviena tiesiska valsts atzīst tiesiskās paļāvības principu”, vēl šodien ir “ar nemainīgu aktualitāti”. LU rektors, profesors Indriķis Muižnieks savā uzrunā tiesisko paļāvību salīdzināja ar klinti, uz kuras sabiedrība var balstīties. Saeimas priekšsēdētāja Ināra Mūrniece vērsa auditorijas uzmanību uz to, cik saistītas ir valsts iedzīvotāju labklājība un uzticība valstij, savukārt Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētājs Gaidis Bērziņš uzsvēra, ka tiesiskā paļāvība īpaši nozīmīga ir valsts pārvaldes darbā un minētie principi dažkārt tiek pārprasti. Eiropas Savienības Tiesas tiesnesis Dr.iur.h.c. Egils Levits isajā atklāšanas uzrunā vērsa auditorijas uzmanību uz konferences nosaukumu, kurā paslēpušies veseli seši (!) juridiski ietilpīgi jēdzieni, turklāt tiesisko paļāvību aicinot atšķirt no cerības. LU Juridiskās fakultātes dekāne, asoc.prof. Anita Rodiņa aicināja atsaukt atmiņā pirmo Satversmes tiesas spriedumu, kurā minētie vispārējie tiesību principi savā laikā bija daudzus izraisījuši patiesu sašutumu. Uzrunas noslēgumā R. Balodim svinīgi tika pasniegta Dekāna pateicība Nr. 1.

Pasākuma zinātnisko daļu ievadīja Satversmes tiesas tiesneses, LU profesores Daigas Rezevskas referāts “Tiesiskās drošības un paļāvības princips – būtiski tiesiskas valsts principa elementi”, kurā tika iezīmētas abu minēto principu metodoloģiskās raksturiezīmes. Īpaši aktuāla bija profesores analīze par tiesiskās paļāvības principa attiecināmību komunikācijā ar valsts iestādēm, kā arī uzziņas tiesisko dabu. Attiecībā uz likumdevēju tika uzsvērtā “saudzējoša” pārejas perioda nepieciešamība, ja mainās normatīvais regulējums.

Konferences pamatdarbs turpinājās divās paralēlās sekcijās.

I sekcija. Tiesiskās paļāvības principa apskats tiesību apakšnozarēs un uzņēmējdarbībā

Satversmes tiesas tiesnese, profesore Ineta Ziemele referātā “Tiesiskās paļāvības un tiesiskās drošības principi starptautiskajās tiesībās” visaptveroši ilustrēja starptautisko tiesību sistēmas “atskaites punkta”, proti, hierarhijas neesamības, daudzšķautņainību, īpaši apskatot vispārējo tiesību principu lomas efektīvu izmantošanu. Ar konkrētu piemēru (*Yukos* lieta ECT) tika parādīta viena no mūsdienu tendencēm, t.i., tiesiskajai paļāvībai kļūstot par īpašuma tiesību elementu.

Eiropas Savienības Tiesas tiesnesis E. Levits referātā “Tiesiskās drošības un tiesiskās paļāvības principi attiecībā uz likumdevēju Eiropas Savienības tiesībās” ne tikai raksturoja šos principus Satversmes gaismā, bet īpaši pievērsās likumdevējam, kuram tiesiskās drošības princips ir jo sevišķi saistošs. Tieši likumdevējam jāievēro no tiesiskās drošības principa atvasinātie principi: noteiktības princips (likumam jābūt noteiktam) un aizliegums izdot likumu ar atpakaļejošu spēku. E. Levits teoriju papildināja ar spilgtiem un vērtīgiem salīdzinājumiem no Francijas, Šveices un Vācijas tiesību vēstures. Savā priekšlasījumā “Tiesiskās drošības princips privāttiesībās” zvērināts advokāts, asoc.prof. Jānis Kārklīņš oriģināli saistīja principu *nullum crimen, nulla poena sine lege* ar privāttiesībām, īpaši kad runa ir par deliktu tiesībām. J. Kārklīņš pastāstīja par Vācijā, Francijā un Čehijā ieviesto *prospective overruling* piemēru, kas nodrošina jaunu pieeju pakāpeniskas judikatūras veidošanā Eiropā.

Satversmes tiesas tiesnesis, asoc.prof. Kaspars Balodis uzstājās ar referātu “Tiesiskās paļāvības princips Satversmes tiesas judikatūrā”. Referents uzsvēra, ka ne katra likumdevēja rīcība, mainot likumus, būs tiesiskās paļāvības principa neievērošana. Replikā par iepriekš dzirdēto tiesiskās paļāvības salīdzinājumu ar klinti, K. Balodis uzsvēra principa

daudzšķautņainību. K. Balodis aicināja atsaukt atmiņā bijušā Ministru prezidenta V. Dombrovska izteikumus 2009. gadā LNT par tiesiskās palāvības principa nedarbošanos.

LU Juridiskās fakultātes Juridiskās tālākizglītības un profesionālās pilnveides centra direktore, profesore Kristīne Strada-Rozenberga referātā "Tiesiskā palāvība, noteiktība un stabilitāte krimināltiesībās un kriminālprocesā" pievērsās normu pārspīlētas precizitātes riskiem, kā arī "kļiedzošajiem piemēriem" izvairīšanās no nodokļu nomaksas lietās. Likumdevēja darba stilu raksturojot, tika uzsvērtā problēma, ka daudzi likumu grozījumu parādās tikai Saeimā bez anotācijām.

Tirdzniecības un rūpniecības kameras prezidents Jānis Endziņš savā referātā "Tiesiskā drošība un palāvība valsts nodokļu politikā un tautsaimniecībā kopumā" pievērsās savas pārstāvētās institūcijas biedru "sāpīgajiem punktiem", proti, solidaritātes nodokļa ieviešanai, mikrouzņēmumu nodokļa režīma maiņai u.c. Liekus komentārus neprasa referenta norāde uz to, ka likums "Par nodokļiem un nodevām" 2015. gadā ticis mainīts 10 reizes... Bet viennozīmīgi auditorijas smaidu izraisīja koloritais J. Endziņa stāsts par mikrouzņēmumu nodokļa likmes 9% apmērā noteikšanu Saeimā.¹

Zvērināts advokāts, LU lektors Lauris Liepa referātā "Personu tiesiskās palāvības aizsardzība vai sabiedrības intereses: *Quo vadis?*" ar piemēriem no Satversmes tiesas un Augstākās tiesas prakses analizēja to, kā līdzsvarot indivīda un sabiedrības intereses, piemēram, krīzes laikā. Referents pievērsās tiesiskās palāvības principa korelācijai ar valsts iestādes spēju mainīt līdzšinējo kļūdaino praksi.

Biznesa augstskolas "Turība" lektors Dr.iur. Māris Onževs uzstājās ar referātu "Tiesiskā palāvība uzņēmējdarbībā". M. Onževs norādīja, ka tiesiskā palāvība ir radījusi pārpratumu, puspatiesību un neskaidrību "kokteili", un uzsvēra, ka pastāv atšķirīga metodoloģija minētā principa piemērošanai likumdevēja darbā un valsts pārvaldes iestāžu lēmumu pieņemšanā.

Publisko tiesību institūta vadītājs Arvīds Dravnieks referātā "Vispārēji tiesību principi valsts pārvaldē: tiesiskā palāvība" izvirzīja tēzi, ka no lozunga "tiesiskā palāvība" izriet piecas mācības: doktrīna, zinātniska disciplīna, izglītības priekšmets, mācīšana un pieredze. Referents kodolīgi raksturoja mūsdienu likumdošanas un normu piemērošanas ačgārnības, tiesiskuma noplicināšanos, piedāvājot izveidot valstī ZNAB (zaudējumu novēršanas un apkarošanas biroju).

Augstākās tiesas tiesnesis, asoc.prof. Jānis Neimanis priekšlasījumā "Pastāvība tiesas spriešanā" apskatīja vairākus procesuālo likumu trūkumus, kas ietekmē

Konferences "Valsts konsekvence tiesiskās palāvības un tiesiskās drošības principu ievērošanā" rīkotājs prof. Ringolds Balodis (*augšējā attēlā no labās*) un Satversmes tiesas tiesnesis Gunārs Kušņiņš; konferences dalībnieki (*apakšējā attēlā no kreisās*) zv. advokāts Lauris Liepa, AT tiesnesis Dr.iur. Jānis Neimanis un EST tiesnesis Dr.iur.h.c. Egils Levits

Foto: Boriss Koļesņikovs

Augstākās tiesas darba efektivitāti (operatīvās darbības sankcionēšana, tiesnešu paplašinātā tiesas sastāva regulējums u.c.). Referents kritizēja Saeimas atteikšanos 2009. gadā no kasācijas instances administratīvo pārkāpumu lietās, kas neveicina pastāvību tiesas spriešanā šajās lietās.

II sekcija. Tiesiskās palāvības principa ievērošana valsts iestāžu lēmumos un atsevišķās nozarēs

Patērētāju tiesību aizsardzības centra vadītāja Baiba Vitoliņa referātā "Tiesiskā palāvība patērētāju tiesību aizsardzībā" uzsvēra savas iestādes labo praksi attiecībā uz tās izstrādātajām vadlīnijām, kuras komersantiem skaidro likumu normas piemērošanu, kas veicina tiesisko palāvību. Referātā "Tiesiskā palāvība nodokļu administrēšanā" VID ģenerāldirektora vietniece nodokļu jomā Dace Pelēkā uzsvēra, ka tiesiskās palāvības princips iet roku rokā ar vienlīdzības principu, piemēram, centralizēti sniedzot skaidrojumus par likumu piemērošanu. Šādos gadījumos uzņēmējs uz uzziņu var pilnībā paļauties.

Galvenā valsts notāre Guna Paidere referātā "Tiesiskās pašāvības princips Uzņēmumu reģistra praksē" sniedza statistikas datus par 2015. gadu: ap 200 000 lēmumu, ap 200 lēmumu, kas pārsūdzēti galvenajam valsts notāram, no kuriem 20 lēmumi nonākuši tiesā. Ar piemēriem no prakses tika ilustrēts, kāda ir Uzņēmumu reģistra rīcība, ja klienta tiesiskā pašāvība korelē ar tiesiskuma principu.

LU Medicīnas fakultātes docente Dr.iur. Solvita Olsena un zvērināts advokāts Mg.iur. Ronalds Rožkalns bija sagatavojuši referātu "Tiesiskās pašāvības princips veselības aprūpes kvotu žņaugos", kurā tika vēlreiz apliecināts, ka valsts piešķirto līdzekļu apjoms medicīnas pakalpojumiem nekādi nevar nodrošināt valsts pienākuma nodrošināt medicīniskās palīdzības minimumu, jo to ierobežo kvotas. Latvijas Pašvaldību savienības padomniece juridiskajos jautājumos Kristīne Kinča referātā "Pašvaldības tiesības un tiesiskās pašāvības principa korelācija" pievērsās pašvaldības definīcijai, kā arī tās funkcijām. Referente uzsvēra, ka būtu vēlams dot pašvaldībām lielāku rīcības brīvību funkciju izpildē, tādējādi ievērojot subsidiaritātes principu. Zvērināts advokāts Aldis Gobzems referātā "Morālā kaitējuma izpratne un tiesiskā pašāvība uz pilnīgu kaitējuma kompensāciju" uzsvēra, ka Latvijā tiesiskā izpratne par morālā kaitējuma jautājumiem diezgan spēcīgi atpaliek no attīstītajām Eiropas un angloamerikāņu sistēmas valstīm. Pats jēdziens "morālais kaitējums" neatspoguļo jēdziena saturu, tādēļ A. Gobzems ierosina atteikties no šī jēdziena vispār, tā vietā lietojot jēdzienus "mantiskais kaitējums" un "nemantiskais kaitējums".

Tiesībsarga biroja Bērnu tiesību nodaļas vadītāja Laila Grāvere referātā "Tiesiskā pašāvība uz valsts nodrošinātu izglītību" aprakstīja trīs situācijas, kurās valsts nepilda savu pienākumu uz tiesisko pašāvību: uz kvalitatīvu un pieejamu pirmsskolas izglītību, uz drošu vidi izglītības iestādē (tika minēts gadījums, kad netika attiecīgi reaģēts uz vardarbības gadījumu skolā, lai neciestu skolas prestižs), kā arī uz valsts nodrošinātu iekļaujošu izglītību (bērniem invalīdiem).

Zvērināts advokāts Sandis Bērtaitis referātā "Tiesiskās pašāvības princips enerģētikā: subsidētās elektroenerģijas nodokļa piemērs" apskatīja tādu tautsaimniecībā nozīmīgu jomu kā enerģētika un konkrēti pievērsās elektroenerģijas obligātā iepirkuma sistēmas maiņai, kad kopš 2014. gada 1. janvāra Latvijā tika ieviests jauns nodokļa veids – subsidētās elektroenerģijas veids. Analizējot Satversmes tiesas spriedumu šajā lietā, kā arī divu Satversmes tiesas tiesnešu atsevišķās domas, referents pauda bažas, ka ar spriedumu tiek izslēgta tiesiskās pašāvības principa darbība.

Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības konsultants darba tiesību jautājumos Kaspars Rācenājs referātu "Tiesiskā pašāvība nodarbinātības attiecībās" iesāka ar norādi uz Valsts prezidenta 2012. gadā izdoto rīkojumu Nr. 7 par nepieciešamību nodrošināt pārskatāmu, kvalitatīvu un ikvienam uztveramu normatīvo regulējumu. Līdzīgi kā J. Endziņš, referents uzsvēra 2015. gadā veiktos desmit grozījumus likumā "Par nodokļiem un nodevām", kā arī ar piemēriem raksturoja, kā mainās darbinieku tiesiskais statuss mūsdienu darba tirgū: no beztermiņa – uz terminētiem līgumiem, no pilna darba laika – uz nepilno, kā arī parādījušās jaunas nodarbinātības formas – mobilie darbinieki, kā arī darbinieku noma. Referents uzsvēra nepieciešamību likumdevējam grozījumu izstrādē ņemt vērā darba tiesību mērķi.

Datu valsts inspekcijas direktore (2001–2015) Signe Plūmiņa referātā "Tiesiskā pašāvība un personas datu aizsardzība" norādīja, ka datu aizsardzība ir lielu pārmaiņu priekšā, jo tuvākajos mēnešos paredzēts pieņemt jaunu regulu, lai īstenotu konsekvētu datu aizsardzības līmeni visās ES valstīs. S. Plūmiņa koncentrēti raksturoja, kā ir mainījies pats "personas datu" jēdziens (piemēram, tajā ietilpst IP adrese), kā arī uzsvēra, ka jaunākajos ekspertu pētījumos, ņemot vērā datu tehnoloģiju attīstības līmeni, tiek apšaubīta "anonimizācijas" iespējamība.

Latvijas Republikas prokuratūras Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanas dienesta priekšnieks Viesturs Burkāns referātā "Tiesiskās pašāvības princips noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanas jautājumu risināšanā" raksturoja starptautiskās organizācijas *Financial Action Task Force* (FATF) lomu naudas atmazgāšanas problēmu risināšanā, kā arī apskatīja situāciju, kad bankām (privātpersonām) ir uzdots veikt pēc būtības policejisku funkciju: kontrolēt, atmaskot, "iesaldēt" noziedzīgi iegūtus līdzekļus. Referents ar interesantiem piemēriem raksturoja tiesiskās pašāvības ierobežojumus sadzīviskās situācijās (iesaistoties, pašam nezinot, darījumā ar noziedzīgi iegūtu naudu).

Konferences noslēgumā notika paneldiskusija par tiesiskās drošības un tiesiskās pašāvības principiem konkrētās biznesa nozarēs. Diskusijā piedalījās pārstāvji no Latvijas Dzelzceļa, Lattelecom, Latvijas Gāzes, Komercbanku asociācijas, Tirdzniecības un rūpniecības kameras un Latvijas Bankas.

Konferences rīkotāji plāno izdot grāmatu, kurā būs apkopoti konferencē izskanējušie referāti.

Dace Šulmane

¹ Aicinām visu konferences ierakstu apskatīt mājaslapā www.lu.lv sadaļā "Video". 1. sekcija. J. Endziņa priekšlasījuma sākuma laiks 1.36.13. Pļečams: <https://www.youtube.com/watch?v=3uOpIHe365g&index=2&list=PLxc2e81TLgVQTLU5tQEgyGFSZhZuv2Vnk>.